ФР. АДЛЕР.

Критика звіту англійської делегації про С. С. С. Р.

В перекладі і з передмовою

М. Галагана.

1925.

КИІВ — ПРАГА — ЛЬВІВ.

Видання Закордонної Групи У. С. Д. Р. П.

ПР

БИБЛИОТЕКА
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
АКАДЕМИИ.

567
28

ПЕРЕДМОВА.

Три роки тому назад, випускаючи на початку 1922 р., в українському перекладі книжку К. Каутського „Диктатура пролетаріяту", в своїм післяслові до цієї книжки ми писали:

„Не диво, що така подія, як захоплення влади большевиками, притягла до себе увагу цілого світу, бо на початку большевицького панування мало хто, сумнівався в тому, що Російська Комуністична Партія є справді класовою партією російського пролетаріяту.

Європейська буржуазія, настрашена большевицьким переворотом,... тремтіла перед примарою соціялістичної революції...

Цілком зрозуміло, що й европейський пролетаріят з підвищеним інтересом слідкував за розвитком подій на теренах колишньої російської імперії, бо він уважав, що під проводом большевиків починає здійснюватись його давня мрія про визволення з кайданів капіталізму".

За цю недовгу добу обставини дуже змінились. Правда, інтерес до того, що відбувається на великих просторах сходу Європи під большевицькою диктатурою, не тільки не зменшився, але навпаки він навіть підвищився; буржуазні і соціялістичні кола Західної Європи, та й цілого світу, продовжують пильно слідкувать за всіма зігзаґами большевицької політично-тактичної лінії. Але загально можна сказати, що відношення до большевиків як з боку буржуазії, так і з боку переважаючої більшости пролетаріяту тепер уже не таке, як було тому 3-5 років.

Буржуазія вже більше не боїться примари соціялістичної революції, яку заповідали большевики на цілому світі, бо вона бачить, що самі-ж вони замісць

заведення в себе соціялістичного ладу стали відновлювати на цілому просторі С. С. С. Р. капіталізм і то в найгіршій його формі – у формі державного капіталізму. Що політична влада і надалі спочиває в руках Рос. Ком. Партії, це вже не лякає її, бо-ж буржуазно-капіталістичні кола й уряди мали діло з попердніми абсолютистичними урядами царської Росії, то можуть вони знайти спосіб порозуміння також і з деспотичною владою олігархів із числа членів політбюро Р. К. П. Всі великі держави Європи вже визнали de jure совітсько-большевицький уряд, і С. С. С. Р починає навіть грати певну ролю (тимчасом більше пасивну, яко загроза) в де яких комбінаціях европейської політики, коли одна сторона (як напр. Туреччина або Німеччина) хоче шахувати дипломатично-політичні ходи своїх противників. Концесії, видавані большевиками европейським капіталістам, ще більше внесли замирення у відносини між оцими непримиримими колись противниками Але з другого боку й організований та класово свідомий пролетаріят має також нагоду на власному досвіді пересвідчитись, які в дійсності цілі переслідують московські большевики і яку політику вони провадять за допомогою свого міжнароднього апарату, що іменується Комінтерном. Внесення розколу в ряди політично і професійно-організованого пролетаріяту, розбиття його організацій, намагання підпорядкувати робітничий рух цілого світу диктату Москви, скасування основ демократичного устрою партійних і професійних робітничих організацій та запровадження натомісць принціпу диктататури центральних органів і навіть окремих особ, іменованих Москвою, все це спричинилось до того, що політично-вихований і вишколений у боротьбі за своводу і демократію европейський пролетаріят одсахнувся від комуністично-большевицьких проводарів, належно оцінивши цілі і методи їх праці. Невеличка меншість европейського робітництва залишалась ще вірною заповітам московських диктаторів,

але переважна його більшість за ними не пішла. Авреол слави „визволителів пролетаріяту" став дуже помітно зникати над головами большевиків. Останні роки пройшли в Зах. Європі під знаком зменшення числа адептів Комінтерну, а його секції по окремих державах переживали серіозні кризи та з кождим роком втрачали все більше своїх членів.

Англійське робітництво виявило найбільший опір супроти комуністичних ідей і большевицько-московських диктаторських метод діяльности. Аж до цього часу комуністична партія в Англії нараховує всього тільки 3200 дійсних членів. На виборах до парламенту в кінці 1923 р. три виставлені англійською комуністичною партією кандидати зібрали всього лише 25 000 голосів, в той час коли Англійська Робітнича Партія одержала понад 4,5 міліони голосів. На останніх виборах у жовтні 1924 р. кількість голосів, поданих за Англ Роб. Партію збільшилась до 5,6 міліонів, а число комуністичних голосів ще зменшилось. Все це свідчить, що большевизм в Англії не має грунту й виглядів для свого поширення серед англійського робітництва.

Однак саме явище большевизму не могло не заінтересувати широкі робітничі кола Англії. Хоч англійський робітник щодо себе самого рішуче відкидав ідею большевизму, але факт існування на просторах колишньої російської імперії громадсько-політичного ладу, який творці його називають „диктатурою пролетаріяту", викликав у нього бажання точніше довідатись, про те, який же власне р е а л ь н и й з м і с т криється за большевицькою революційно-соціялістичною фразеологією. Наслідком цього інтересу було те що англійські робітничі організації рішили послати до С. С. С. Р. спеціяльні делегації, які мали-б завдання вистудіювати на місці совітський устрій та умови соціяльно-господарського життя. Перша така делегація виряджена була ще в 1920 р., а друга в кінці 1924р. Ця остання онубліковала про свою подорож до С. С.

С. Р. величезний звіт, який своїм змістом викликав обурення серед європейських соціялістів. Оця книжка і є власне критикою того звіту англійської делегації проф. союзів про внутрішній стан С. С. С. Р. і політику совітського уряду.

Автор книжки Фр. Адлер уже довший час займав провідне становище в міжнародньому пролетарському рухові. Подібно до инших європейських соціялістів, він також пережив певну еволюцію своїх поглядів на большевизм. Це він був ініціятором і душею „Міжнародньої Спілки Соціялістичних Партій" (т. зв. $2^1/_2$ Інтернаціонал), яка утворилась на початку 1922р. у Відні із тих партій, що виступили із II Інтернаціоналу і не приступили до III Інтернаціоналу. „Спілка" поставила була своєю метою об'єднати всі течії міжнароднього робітничого руху, ц. т. організувати один Інтернаціонал, в який увійшли-б як праві соціялістичні партії, що об'єднані були в II Інтернаціоналі, так і комуністичні партії, об'єднані в московському III Інтернаціоналі.

Сам характер завдання, яке поставила собі „Спілка", змушував її членів, а значить і її провідаря Фр. Адлера придержуватись дуже „обережної" тактики щодо большевиків, яких вони конче хотіли притягти до єдиного пролетарського фронту, як ліве його крило. Ця „обережність" заходила иноді надто далеко, звязувала свободу поступування членів „Спілки" та здержувала їх перед одвертим виступом проти большевицьких вчинків навіть у таких випадках, коли, здавалось-би, не було жадних причин не виступити з рішучим протестом та осудом большевицького поступування. Так сталось уже під час установчого з'їзду „Спілки". В цей якраз час московські большевики мілітарно окупували Грузію. Ніхто инший, як сам Фр. Адлер, котрий головував тоді на з'їзді, не поставив на обміркування внесеної пропозиції рішуче запротестувати проти збройного імперіялістичного нападу комуністичної Москви на демокра-

тичну Грузію. Ми вже не говоримо про те, що про окупацію московськими большевиками України, Білорусії та ін. на з'їзді навіть не було згадувано, хоч через одного із учасників з'їзду ми подали відповідний меморандум, у якому закликали з'їзд занятись розглядом цієї справи та заняти певне становище щодо червоного імперіялізму Москви супроти своїх сусідів.

За чотирі роки, які минули з того часу большевики дали доволі матеріялу для „наглядного навчання" про свою природу; вони встигли відштовхнути від себе багатьох своїх колишніх симпатиків чи напівсимпатиків. Одним із доказів цього є оця книжка, якої автор ще недавно належав до категорії останніх. Його критика звіту англійської делегації ясно свідчить про значну зміну позіцій автора книжки, а значить і всіх тих, що поділяли і тепер поділяють його погляди на большевиків та їх методи праці. Критика звіту делегації зроблена Фр. Адлером у формі зовнішнє лагідній і коректній; але від цього не тільки не зменшується, а навіть збільшується її сила морального знищення й заплямування як самого звіту, так і його авторів. Фр. Адлер виразно підкреслює й осуджує ганебність звіту, яка чи не найбільше виявилась в тому, що Англійці прикладають два мірила для оцінки того самого явища: одно щодо самих себе, до „британців, які ніколи не будуть рабами", а друге щодо „тубольців", для яких стан рабства є нібито явищем більше-менше нормальним.

У книжці Фр. Адлера вказується, розуміється, і на інші ганебні моменти в звіті англійської делегації, яка стала на позіцію виправдування большевиків, але ми тут звертаєм особливу увагу на самий спосіб трактування Англійцями трудових мас инших народів: „британець" є істота, що характеризується певною вищістю відносно якого-сь „тубольця". Це сумне явище свідчить про те, що

навіть де-які проводарі пролетарської армії ще не засвоїли собі справжнього ідейного змісту боротьби за здійснення соціялізму, який означає визволення всього людства від усіх форм рабства, неволі й визиску.

На жаль і сам автор критики звіту не є вільний від подібного закиду, бо й він так само, як і автори звіту, цілком легковажно ставиться до оцінки значіння і необхідности правильного вирішення національного питання на сході Европи. Він немає підстави не знати про те, що большевики потоптали право націй на самоозначення і що не тільки Грузія, але й Україна чи Білорусь так само здобуті збройною силою імперіялістичної московської червоної армії. Однак у своїй книжці Фр. Адлер говорить тільки про імперіялізм Москви супроти Грузії, а питання про імперіялізм її супроти инших країн він так само обминає мовчанням, як це роблять і „практичні" британці, яких він так дошкульно скритикував за їх „підмальований" звіт про С.С.С.Р.

Ми не перестанем повторювати, що питання про здійснення права українського народу на самоозначення та незалежне державне існування стане актуальною проблемою европейської політики тільки тоді, коли сам український трудовий люд своєю активною боротьбою примусить відповідні чинники европейської політики, в тому числі і соціялістичні партії, поставити цю проблему на порядок денний для вирішення її, як пекучого питання реальної дійсности. Чужинці за нашу свободу боротись не будуть.

Ми уважаєм за необхідне подати в українській мові книжку Фр. Адлера, яка допоможе кожному, хто її прочитає, ясно усвідомити собі, як ставляться до нас чужинці і як повинні до них поставитись ми, члени поневоленої української нації.

Полтава, травень 1925 р. М. Галаган.

ПРО ЗВІТ ТА ЙОГО АВТОРІВ.

В кінці лютого 1925 року появився „Офіційний звіт англійської делегації тред-юніонів, яка відвідала С. С. С. Р. в листопаді та грудні 1924 року". З зовнішнього боку видання може заімпонувати: 275 сторінок доброго друку, на доброму папері, з 19 ілюстраціями на цілу сторінку — почасти навіть у барвах, — з великою кількістю діяграмів, 2-ма географічними картами, статистичними таблицями, поазбучним покажчиком, який обіймає 15 стор. Матеріял укладено наглядно, мова ясна й переконуюча. Одним словом, — щодо зовнішности, то слід признати за цілком справедливу думку офіційного місячника англійського робітничого руху „Labour Magazin", який пише: „професійні союзи та робітничий рух можуть пишатись цією працею".

Зовсім инакше виглядає справа з внутрішнім змістом цього звіту. Тут ми не можем погодитись із твердженням „Labour Magazin", ніби-то „праця виконана в дусі повної об'єктивности". В дальшому ми обгрунтуєм докладніше цю нашу думку, але вже тут автор оцих рядків повинен одверто заявити, що від часу воєнних ексцесів німецьких соціялімперіялістів жадна книжка не вразила його ганебністю висловлених думок та своєю безсоромністю так, як вразив його цей „звіт". І подібно до того, як у трудні воєнні часи доводилось виступати не зважаючи на особисту приязнь, не потураючи нікому і нічого

не приховуючи, так і тепер треба голосно говорити про цей звіт, бо тепер, як і тоді, на карту поставлено найдорогше, що ми можемо втратити: честь робітничого руху.

Насамперед зазначимо, хто несе відповідальність за цей звіт. Обрана на конгресі англійських тредюніонів у Гулі Генеральна Рада в кінці вересня 1924 року постановила обрати спеціяльну делегацію, якій було доручено дослідити продукційні, соціяльні та політичні умови життя в С. С. С. Р. Разом з тим ця делегація мала відповісти візитою на візиту представників російських проф. союзів, які на чолі з Томським відвідали Англійців у Гулі, а також взяти участь у Всеросійському конгресі проф. союзів. Делегація складалась із 7 членів, із яких один — Персель — був у С. С. С. Р. з делегацією ще в 1920 р.; ніхто із членів делегації не розуміє російської мови. Через це делегація взяла з собою ще трьох „фахівців", які не тільки добре володіють російською мовою, але й добре знають дореволюційну Росію, бо довго перебували там перед війною та підчас її. Всі ці три помішники були раніше в Росії яко дипломатичні урядовці англійського правительства. Гринфелл, який був раніше начальником морських в'язниць у Гонкгонку, служив потім при морському міністерстві в Лондоні; від 1912 до 1917 р. був морським аташе англійського посольства в Петербурзі, а пізніше один рік був на такій же посаді у Фінляндії. Мак-Донелл прибув до Росії 1902 р; в р. р. 1907-1916 був англійським віце-консулом у Баку, потім три роки служив при англійському військовому штабі на Кавказі та в Персії. 1919 р. він у ранзі майора був у складі англійського окупаційного війська в Грузії. *) Він закінчив свою дипломатичну кар'єру лише 1923 р. в Міністерстві Закордон-

*) Стор. 215 „Звіту".

них Справ у Лондоні. Джордж Юнґ був на англій, ській дипломатичній службі в ріжних місцях; в р. р. 1896-1915 — у Росії. Ґринфелл став членом Незалежної Робітничої Партії 1919 р.; Юнґ вступив до Робітничої Партії 1915 р. і, яко перекладчик, супроводив уже першу англійську делегацію, вислану до С. С. С. Р. (1920 р.). Про відношення до робітничого руху Мак-Донелла у звіті, із якого взяті всі ці відомости, нічого не сказано. Ґринфелл і Юнґ, які лише здалека знали де-що про робітний рух, одразу перескочили до большевицьких ідей, як це часто трапляється з людьми такого сорту. В їх симпатіях до сучасних російських володарів сумніватись не можна. Ґринфелла вже давніше уважали за довірену особу лондонського совітського посольства. Юнґ є видатний стиліст , який написав кілька праць про зовнішню політику та працював на журналістичному полі; він був кореспондентом із Німеччини ліберальної газети „Daily News“ під час німецької революції.

Сім членів делегації це все відомі професіоналісти: Джон Бромлей, Алан Фіндлей, Артур Персель, Герберт Сміт, Бен Тіллет, Джон Тернер, та Фред Брамлей; останій з 1923 р.— генеральний секретар конгресу тред-юніонів. Як констатував з задоволенням „Daily Herald“ після обрання делегатів, три члени делегації, є одночасно також і членами „англо-російського парламентарного комітету“; вже ця одна обставина досить характеризує їх упередженість на користь С. С. С. Р. Персель, голова делегації, є також головою англо-російського комітету. Але, як це ми побачимо далі, роля членів делегації в складанні звіту є значно меншою за ролю „фахівців.“

Праця делегації під час подорожі та при складанні звіту ясно відзначується від праці фахівців. Працю цих останніх делегація особли-

во підкреслила та з подякою відзначила її у „Звіті". У друкованому звіті тільки передмова написана й підписана делегацією. Окрім того, „висновки" на ст. 171 та 217 підписані поруч фахівців також і делегатами. Але сам той звіт є продукт праці трьох експертів і в більшій частині своїй написаний Джоржем Юнґом. Цей самостійно написав 2/5 цілої книжки; дальші 2/5 написані ним укупі з Мак-Донеллом. Співробітництво Ґрінфелла обмежилось написанням лише одної невеликої глави (6 стор.) про Червону Армію. Мак-Донелл особисто написав 3 глави (36 стор.). За найбільше важні з політичного погляду частини звіту відповідає насамперед Юнґ і поруч його Мак-Донелл.

Подорожування делегації.

Те, про що в передмові розповідає сама делегація, є власне звичайне оповідання про подорожування та зупинки в дорозі. Лише подекуди, трохи наївно, просвічує політична тенденція. Так, напр., із розмови з залізничними кондукторами (що супроводили потяг делегації), які „вільно оповідали про умови свого життя та одверто висловлювали особисті свої нарікання на де-які тяжкі порядки що до їх праці," робиться висновок, що „це до певної міри протиречить погляду, ніби то в сов. Росії такого роду висловлювання необережні й нерозважливі". (стор. XIII). Знов же із „одушевленої демонстрації робітників та службовців проф. союзів", якою зустріли делегацію в Тифлісі, робиться такий висновок: „ця демонстрація виявляла тверде, одностайне одобрення робітниками сучасної урядової системи в Грузії" (стор. XXI).

Подорожування, подібні до його, яке відбула делегація, для самих учасників його без уся-

кого сумніву, бувають дуже повчаючі. Вони дають багато вражінь про чужі країни та народи і сприяють розширенню кругогляду мандрівників. Инша-ж зовсім справа, коли таким подорожуванням пробують надати більшого значіння; коли самі вояжери або їх авдиторія на батьківщині починають думати нібито з цих мандрівок вертаються не з купою випадкових вражінь, а з багажем грунтовних знань, які рівновартні результатам серіозного досліду. Так було вже два рази. Треба тільки пригадати собі подорож чотирьох шотландських депутатів, членів Робітничої Партії, до Рурської области в лютому 1923 р. (вони приїхали, поглянули й вернулись з готовим планом, котрий їм піддав хтось із заінтересованих людей: мовляв „єдиний вихід є інтернаціоналізація Руру") —щоб зрозуміти, як легко в подібних обставинах пошитись у дурні. Ця небезпека загрожує Англійцям більше, ніж мандрівникам з инших країн, завдяки особливостям англійської манєри. Вони звикли підходити до розвязання всякої проблеми „без жадного упередження", п. т. вони ознайомлюються з предметом, не будучи зовсім звязані „теорією"; а це означає, що вони в такому разі незвязані також і з досвідом инших людей. Не підлягає сумніву, що така „відсутність упередження" в де-яких випадках надзвичайно користна; при своїх екскурсіях до цілком ще недосліджених і своєрідних областей Англійці не раз досягали блискучих результатів. Але в більш нормальних випадках хиби такої методи виявляються особливо ясно. Иноді просто треба дивуватись, як легко й безкритично ці мандрівники приймають за правду все те, що вони випадково бачать або чують, і як легковажно й необачно формулують свої висновки. Читаючи отакі звіти, мимоволі пригадуєш собі анекдот про од-

ного англійського лорда, який ледве вступив уперше на континент в Остенде та поснідав, а вже занотував собі негайно до книжечки своє перше враження: „на континенті всі кельнери рудоволосі."

Оскільки мандрівки служать для розваги та збогачення особистого кругогляду,—це є тоді приватна справа кожного. Але коли мандрівники виявляють претензію, щоб їх звіти розглядались як підсумок досліду, котрий заслуговує уважного до себе відношення, то вони мусят примиритись з критичним аналізом їх основних постулатів.

І ось тут-то й криється головний гріх делегації, як такої. Вона намагається представити в формі р е з у л ь т а т і в поїздки те, про що вона не мала змоги довідатись. Делегація намагається утворити враження, ніби то вона може взяти на себе відповідальність за літературний твір своїх „фахівців." У передмові є, звичайно, і такі місця, котрі можна витолкувати, як спробу делегації відмежуватись від них; але загалом бажання надати цьому творові в громадській опінії а в т о р и т е т у звіту цілої англійської делегації тред-юніонів сумніву не підлягає. Та й самі „фахівці" допомагають цьому зі свого боку; вони частенько дуже скромно говорять про висновки та враження „делегації," коли що найбільше могла-б іти мова про їх власні враження й висновки. Вже на заголовній сторінці це видання означене, як „офіціяний звіт англійської делегації тред-юніонів," а в передмові говориться, що „всі ці звіти (ц. т. звіти фахівців.—Фр. А.) містять у собі одноголосно приняті висновки, до яких прийшли делегати ще перед тим, як виїхали з Росії (стор. XXIII). Що саме треба розуміти під отими „висновками,"—про це читач так і не може довідатись. Чи тут мається на увазі

два „загальні висновки“ по 20 рядків кожний, котрі підписані членами делегації і фахівцями (стор. 171 і 217); чи може це є численні т. зв. „висновки“ та „загальні висновки,“ котрі містять ся на кінці кожної окремої глави; чи нарешті, це є ті, подекуди дуже важні висновки, які вміщені всередині глав, але не повторюються на кінці їх?*) Але в кожному разі мова йде про висновки, які були приняті ще в С. С. С. Р., ц. т. ше перед тим, як був складений звіт. Через це для кожного, хто серіозно студіює цей звіт, мусить стати зовсім очевидним, що це є звіт „фахівців“. Отже треба цілком ясно й недвозначно сказати, що спроба надати цьому звітові авторитетність звіту делегації англійських тред юніонів є н і ч и м н е о п р а в д а н а п р е т е н з і я, бо члени делегації н е р о з п о р я д ж а л и ж а д н и м и д а н и м и, щоб написати такий великий звіт та совісно прийти до тих оцінок, які у звіті висловлені. Ми шануєм „наукові експедиції,“ але все ж таки вже час, аби де які товариші зрозуміли ріжницю між серіозним дослідженням і легковажним дилетантизмом!

З в і т „ф а х і в ц і в“.

Фактичним керманичем експедиції був не П е р с е л ь, а Дж. Ю н ґ. Не обрані члени професійного центру, але притягнені ними фахівці були головними дієвими особами в цій мандрівці і є справді відповідальними за цей звіт. Як уже ми зазначили, вони прекрасно володіють мовою та знають краєві умови. Через це хоч їх працю і не можна уважати за звіт делегації

*) Див. напр. уступ про свободу друку (стор. 120-121), про який у „загальних висновках“ не згадано ні одним словом.

тред-юніонів, але вона заслуговує такого самого серіозного розгляду, як і праці инших осіб, що відвідували С. С. С. Р. Однак характеристичною рисою майже всіх таких праць є одна хиба: автори їх, звичайно, вже наперед складають собі певну думку на користь большевизму, або проти нього і користуються своїми писаннями тільки для ілюстрацій свого погляду. Цілком безнадійним було б сподіватись иншого відношення до політичної проблеми, яка так глибоко хвилює всіх. Що до тієї історичної доби, яку ми тепер якраз переживаєм, то „відсутности упередження" тут не буває.

Ніхто не буде дорікати Дж. Юнґа за те, що він має великі симпатії до большевизму. Коли він має охоту написати книгу на захист С. С. С. Р., — то це його право. Але з другого боку, читач його книги має право та навіть з'обовязаний насамперед поставити запитання, якими джерелами він користується. Річевий зміст книги можна коротко й точно характеризувати тільки так: це є інтерв'ю з представниками совітської влади. Власні, безпосередні спостереження авторів книги грають цілковито підрядну ролю; більша частина книги носить кабінетний характер, складається із матеріялів, які подала совітська влада в писаній або в устній формі, а почасти із матеріялу, здобутого по ріжних покажчиках та з иншої загально-приступної літератури. Зіставлення цього матеріялу, розуміється, є корисним, особливо для Англії, де про все це знають дуже мало, але при користуванні тим матеріялом не слід забувати, що це є офіціозний матеріял Сов. уряду*) і що він поданий у книзі з усією

*) Недавно появилась на англійській мові книга, яка має ту саму ціль, але служить їй у ширшому масштабі і має

тією спритністю, якою відзначається кожна офіціозно-підмальована література. Така спритність виявляється і в тому, що не замовчані і „темні сторони"; це дає змогу виправдуватись проти закидів, що приховуються загально-відомі факти. Хто дасть собі труд уважно простудіювати звіт, той змушений буде визнати, що ті, хто його уклодли, не прогаяли марно часу в школі англійської дипломатичної служби!

„Об'єктивність" вимагає — річ ясна — щоб „делегація мала повну можливість підтримувати зносини з опозиційною громадською думкою"; одже нас запевняють, що „вона постійно була з нею в контакті". (Стор. 2). Однак читач книги не знайде в ній багато прикмет такого характеру, як що не вважати за контакт гидку комедію з меншевиком — ренегатом, який приділений був до делегації у Тифлісі. Розмова з ним „бувшим меншевицьким лідером" — його імени, на жал, звіт неназиває — показалась для делегації виключно „інтересною" (стор. 206, 212, 213) через те, що він „тільки останньої осени" перейшов до большевиків. Досвід історії вчить нас, що новоохрещений єретик здебільшого буває більшом папістом, ніж сам папа; але делегація про це забула, і зізнання цього „свідка" були вшановані записанням їх стенографічно.

Уяву про те, який взагалі міг бути „контракт з опозицією", дає оповідання про те, як у Тифлісі арестовно було швейцара та служників готелю за їхню спробу передати делегації лист меншевиків. „У цьому одинокому випадку делегація установила, що цей факт дійсно мав місце; голо-

ту перевагу, що є офіціозним виданням Сов. уряду. Це є: „Комерційний річник С. С. С. Р., складений Сеґалем і Танталовим. Лондон. 1925. Він містить у собі, окрім даних про промисловість, сільське господарство, торговлю та фінанси, також відомости про державний устрій, народню освіту та ин.

ягься на невдячних Грузинів, котрі продовжують мріяти про незалежність, не зважаючи на те, що їх ущасливлено „соціялізмом"!

Такого роду подвійне мірило лежить в основі цілої книги. На протязі довгих років за царизму автори книги уважали російських робітників та селян за рабів; для них ці робітники й селяне залишились і тепер „тубольцями," котрих не можна не замикати до в'язниць за безглузду й нахабну мрію про волю і права британського громадянина!

Читаючи цей звіт, слід усе памятати, що престиж йому надають британські тред-юніони, а його рутина й спосіб думання походять од пари демісіонованих урядовців дипломатичного уряду.

„Найбільш спірна точка".

Самою постановкою проблеми в передмові автори книги йдуть просто до наміченої мети:

„Завданням цього звіту є огляд усіх позітивних і негативних наслідків нової урядової системи для російського народу та вияснення того, які наслідки переважують.

В цьому розумінні найбільш спірною точкою є питання про степень особистої політичної свободи, яка виникла в наслідок найновіщої орієнтації російської революції, особливо з часу відступлення від методи воєнного комунізму. У цьому відношенні делегація принціпіяльно приймає до уваги заяву нинішніх правителів, що сучасний режим є „диктатура пролетаріяту" під кермою комуністичної партії і що для „демократії", як її розуміють в инших країнах, тут нема місця. Це означає відмовлення від принціпу особистої політичної свободи, як його до цього часу розуміли. Практично це означає не тільки повний контроль над пресою, зборами, усім політичним апаратом, але й над школами, уні-

верситетами і армією. Само собою зрозуміло, що оцінку політичної системи, яка збудована на з'осередженні влади в руках меншости, найкраще можна зробити на підставі наслідків цієї системи. Цими власне наслідками, а не політичною філософією російського комунізму і займається головно цей звіт" (стор. 2-3)

„Само собою зрозуміло, що оцінку політичної системи.... найкраще можна зробити на підставі наслідків цієї системи." Користуючись такою дуже принадною для англійського уха фразою автори звіту елегантно обминають усі дражливі питання. Вони займаються „не політичною філософією російського комунізму", а тільки „наслідками", славнозвісними „практичними" результатами, „фактами". Із передмови ж довідуємось, що „комуністична організація все більше відокремлюється від уряду, все більше стає ніби релігією—своєрідною державною церквою, яка має своїм завданням виховувати людей" (стор. 2) *). Хоч самі російські комуністи додержуються иншої думки, але „для делегації ясно, що сучасна комуністична система шляхом ріжних компромісів прийшла до такого стану, котрий не є власне комунізмом і котрий найкраще було б назвати певною формою державного соціялізму або державного капіталізму (стор. 4). На жаль, делегація не вважала за вказане рішити надзвичайно трудне, розуміється, питання про ріжницю між капіталізмом і соціялізмом; але в инших місцях звіту, а також у кінцевих підсумках на

*) В иншому місці (стор. 12) ця ж сама думка висловлена так: „В дійсності дуже можливо, що виникнення комунізму до певної міри найкраще можна зрозуміти, як новий релігійний орден, побудований на саможертві й дисципліні; так само й майбутність Комінтерну представляється не стільки у формі відділу пропаганди при політичній партії, скільки у формі ордену проповідників. Емісарів Леніна, дуже можливо, чекає у майбутньому доля, подібна до долі місіонерів Лойоли".

стор. 171 ужито, безсумнівно, більш симптоматичне
го виразу — „державний соціялізм".

Автори книги надзвичайно уперто переконують
нас, аби ми „не вірити брехні, яка щодня поширю
ється, про те, ніби то робітники в С С С. Р. живуть
під таким самим гнітом і навіть користуються мен
шою свободою, ніж у нас", бо ж „робітники — паную
ча класа С. С. С. Р.; вони користуються правами па
нуючої класи" (стор 136). На доказ цього наводиться
цілком серіозно такий дивовижний „результат"
В сільській школі, яку одвідали делегати, діти
вчились писати у зшитках, в котрих слова „Бо
же, царя храні" були заліплені написом „колись
ми були рабами, а тепер ми вільні"! (стор. 136

З диктатурою, як довготревалим станом С. С
С. Р. делегація легко примирюється. Вона впрос
„приймає до відома" заяву нинішніх правителів
що „сучасний режим є „диктатура пролетаріяту" під кермою комуністичної партії і що „демократії, як її розуміють в инших країнах, там не
ма" (стор. 3). Враження делегації є таке, ніби
цей довготревалий стан диктатури „мовчазно
одобрюють совітські виборці" (стор. 17). Турбує
її лише одно питання, чи є „панування терору
чи нема? На це питання вона дає таку урочисту
відповідь:

„Щодо впертих тверджень преси, ніби
бито сучасний режим С. С. С. Р. є „па
нуванням терору", то делегація вважає
за вказане категорично висловити своє пе
реконання, що цьому щиро не може пові
рити жадна неупереджена людина, котра
об'їздила Сов. Союз та розмовляла з його
громадянами. Уряд, який виник через збройну революцію і який сам себе називає „дик
татурою", завжди викликає підозріння і
тому, що одинокою його підпорою є на
сильство; така слава залишається за ним

ще довго після того, як подібний стан речей відійшов у минуле. Розуміється, багато заходів, яких уживають комуністи більше в наслідок страху, віж любови до них, викликає невдоволення. Але ми сподіваємось, що ця й наступні глави примусять щонайменше задуматись над тим, що на „панування терору" жадним способом неможна збудувати описаного в них режиму", (стор. 17).

Тут правдою є те, що тільки на самім терор диктатура меншости не могла-б опертись у такій велетенській країні, як С. С. С. Р. Для цього потрібні ще й инші фактори. Найважнійшим із них були за царизму та залишаються за большевизму — пасивність та апатія селянства. Але та обставина, що є ще й инші фактори, зовсім не розрішає питання, чи є взагалі терор.

Наскільки при диктатурі меншости здійснюється терор,— це залежить од взаємовідносин сил та оцінки їх обома сторонами. Але припускати, щоб диктатура меншости могла існувати, а терор не існував-би, — принаймні потенціяльно, — це вже занадто наївне уявлення. Само собою розуміється, що терористичні акти для диктатури меншости тим менше потрібні, чим більше очевидна й тверда її міць та чим більше всі усвідомлюють собі можливість терору.

При виясненні питання про те, чи в совітських республіках є тільки можливість терору, чи він там і в дійсності існує, ми будем користуватись відомостями, поданими тими, що „об'їздили Сов. Союз". Ось невелика низка „результатів", які зафіксовані у самому звіті:

Преса: „.... До цього часу опозиційної преси зовсім нема. Критика

комуністичної партії заборонена. Авторітет існуючого уряду обороняється всіма засобами і з найбільшою суворістю» (стор. 121).

Цензура: „Для опублікування чого-б то не було в пресі треба просити про дозвіл на це у відповідній установі. При друкуванні книжок чи брошур рукопис, написаний машинкою, або коректурні відбитки повинно представляти до видавничого підвідділу для одержання дозволу на опублікування. Після виходу із друку книжку, на опублікування якої вже одержано було дозвіл, розглядає цензор. Таким чином перед цензурою відповідає не автор, а видавець і видавничий підвідділ" (стор. 118).

Зібрання: „На практиці існує найпильніший догляд за зібраннями (стор. 3).

Тайне виборче право: „Вибори відбулись через піднесення вгору рук, як це практикується на всьому просторі С. С. С. Р." (стор. 213; порівн. стор. 10-12).

Самоозначення народів: „Республіки (Грузія, Абхазія і т. д.) теоретично мають право виступити із Союзу (стор. 207; порів. стор. 6.).

Червона армія: „Вона існує як неминуча необхідність для С. С. С. Р. Люде, що стоять на чолі управління і через це відповідальні за соціяльно-економічне життя країни, дбають про те, аби вжито було всіх заходів для охорони існуючого соціяльного ладу проти всіх ворогів, в тому числі і проти небезпеки контр-революції, та проти зовнішніх нападів на сов.

[держави". (стор. XV).

Поліція: „Поліційне управління (Д. П. У.) несе також і політичну відповідальність: все ще відкриваються контр-революційні змови, які можуть, на вирок кримінальних судів, потягти за собою смертну кару" (стор. 95).

Чека: „Існує Закавказька чека для цілого Закавказького Союзу, а в її складі є Грузинська чека, якою кермують грузинські большевики. Москва складає з себе всяку відповідальність за обидві ці установи. Але на чолі Закавказької чеки до недавна стояла особа, яка кермувала російською чекою в період розквіту її діяльности. Ця грузинська чека „зліквідувала" повстання, і вона-ж є відповідальною за всі численні смертні кари і висилки. Суворе здушення повстання, яке зовсім не представляло великої небезпеки, чекисти оправдують звичайними в таких випадках аргументами" (стор. 215).

Неприступний остров: „Їдучи до С. С. С. Р., делегація була добре поінформована про ті відомості, які курсували, щодо стану політичних в'язнів у старому Соловецькому монастирі на Білому морі. Бажання делегації надіслати туди своїх представників не зустріло заперечень, але вияснилось, що в цей час року до острову неможна приступити". (Стор. 17).

Повстання у вересні 1924 р.: „Замішанина, яку причинило повстання, була незнача, але непропорційно-велика була втрата життя людей. Неможливо точно обраховати число тих, що загинули, але цифра в

три тисячи, мабуть, є близькою до дійсної" (стор. 211).

Професійні союзи: „Дальшим кроком було заведення примусового вступу до проф. союзів та придушення опозиції, яку до 1920 р. представляли меншевики. На жаль, скоро тільки це було заведено, зразу ж проф. союзи, як офіційні органи, стали втрачати контакт з масою безпартійних робітників та їх довірря" (стор. 139).

Опозиція: „Ще й до цього часу опозиція засуджена мовчати.." (стор. 14). „До 1920 р. існували ще рештки легальної опозиції в особі меншевиків та одного (лівого) крила соц. рев. Але під час гарячки воєнного комунізму ця опозиція засуджена була на нелегальне існування. І тепер нема жадної надії на можливість відродження опозиції через допущення меншевиків чи с-р-ів до конституційної праці. Маса членів цих партій тим чи иншим шляхом перейшла до большевиків, а лідери, які перебувають на вигнанні або сидять у в'язницях, занадто ослоблені, щоб від них можна було сподіватись якоїсь користи в майбутньому. В таких умовах організована опозиція могла-б виникнути хіба тільки в рядах самої комуністичної партії" (стор. 15.).. „Однак подібного руху неможна сподіватись у недалекій будучині. В с я преса виступає проти цього руху (течія Троцького), з ним не звязано жадних популярних домагань, а заклик охороняти партійну єдність ще довго матиме велику силу, щоб поборювати спротивлення... Але добрі комувісти, які не є прихильниками Троцького, в інтимних бесідах

охоче визнають „що придушення всякої незалежної думки й особистої ініціятиви було помилкою".

Одже всі опозиційні газети закриті; всі спроби відновити їх—безнадійні; тим, хто висловлює опозиційну думку усно чи на письмі, загрожує висилка, в'язниця, вигнання; для тисяч людей ця загроза стала фактом — вони сидять по в'язницях, заслані на Сібір, Соловецькі острови; ті, що втікли закордон не мають можливости повернутись до батьківщини; поліція, чека, армія стоять на поготові, щоб зі зброєю в руках на приказ згори утопити в крові всякий опозиційний рух; тільки одно повстання у вересні (1924 р.) коштувало більше трьох тисяч трупів; партія і проф. союзи є монополією диктаторів; всі інші партії заборонені; внутрі самої правлячої партії притлумлюються всякі нахили до збочування і навіть лідера Троцького зсаджено з поста та відправлено на заслання. Але не зважаючи на все це, „мандрівники по Сов. Союзі" не бачили нігде й сліду терору! „Упертим твердженням" європейської преси неможна „щиро повірити"!

Ця аргументація своєю якістю цілком дорівнюється знаменитій думці німецького обивателя, висловленій на користь абстиненції од уживання алкоголю: „ми маєм пиво, маєм вино, є в нас і горілка; хотів-би я, нарешті, знати, для чого потрібний людям неодмінно ще й алкоголь?".

Не тільки існування організованої можливости терору, але й дійсні акти терору витикаються на кожному кроці. Тільки той, хто до такої міри жахається „політичної філософії", що наперед уже „приймає до відома" диктатуру і поза межами прояву цієї диктатури починає шукати „результатів", —тільки той попадає в таке трагикомічне становище, що за деревами не бачить лісу. „Степень особистої політичної свободи" — це є не „найбільш спірною точкою", а взагалі не є спірною проблемою, бо навіть із звіту, складеного згідно з усіма правилами офіці-

озного підфарблювання, для кожної грамотної людини стає цілком очевидним факт, що в С. С. С. Р. жадної політичної свободи немає.

Виправдання імперіялізму.

На ознайомлення з Грузією делегація затратила чотирі дні чи, точніше висловлюючись, вона перебула чотирі дні в Тифлісі, бо в Грузії вона нічого не бачила окрім цього міста та залізничого шляху, по якому, в цій часті мандрівки, потяг делегації йшов під охороною спеціяльного відділу червоноармійців. Як для 4 днів, то здобуті „результати" справді вражаючі: у розділі про Закавказзя та Грузію книга дійсно досягає своєї кульмінаційної точки. Бо-ж тут „фахівці" попали в знайомі обставини, в рідну їм стихію; тут вони мали нарешті добру нагоду виявити цілком щиро своє повне співчуття захватницькій імперіялістичній політиці, зрозуміння якої придбали вже давніше на службі Британського Правительства. Тут уже Мак-Донелл мав можливість безпосередньо використати той досвід, який він придбав у Грузії, бувши „офіційним участником британської окупаційної армії", для того, щоб зробити підсумок „наслідків" окупації Грузії російською армією. Одже делегати британських тред-юніонів, „бажаючи виробити собі правдиве уявлення про грузинські справи, не схотіли відмовитись од тих вигід які давала їм надзвичайна поінформованість (Мак-Донелла) в місцевих справах та особисті його звязки"; його взяли з собою на Кавказ, хоч „до відома делегації було подано, що сов. уряд не бере на себе відповідальности за безпечність цього фахівця на Закавказзі". „Але фахівець згоден був ризикувати", і делегація з задоволенням констатує, що „від моменту прибуття на Кавказ він цілком свобідно й без перешкод та будь яких неприємностей обертався в колах своїх давніх знайомих" (стор. 215).

Цей розділ про Закавказзя та Грузію просто

неоцінимий з погляду імеріялістичної політики Великої Британії та инших капіталістичних держав, бо не залишилось ні одного аргументу на користь імеріялізму, який-би не був оправданий в цьому розділі в імени англійського професійного руху. Починаючи від дрібничкових і лукавих випадів проти „проводарів, які комфортабельно живуть собі у Парижі" (стор. 212) включно аж до цілковитого одмовлення народам права на самоозначення — в цьому розділі можна знайти все, що потрібне кожному імеріялістичному урядові для аргументації на користь його завойовницької політики.

Укладаючи цей розділ, автори його, очевидно, мали на увазі настрої бувшого міністра колоній Томаса та його ближчих прихильників, для яких так зрозумілими і дорогими є потреби британського імеріялізму. Вони переконуючо доказують цим людям, що Росія, в суті річі, робить те саме, що їм здається цілком природним і самозрозумілим щодо колоній Великої Британії. І треба признати, що відносно Томаса ця аргументація цілком правильна. Крайнє праве крило англійського робітничого руху позбавлене морального права оскаржувати імеріялістичну політику инших держав.

Але сам характер аргументації змушує зробити такожшей инший висновок: несподівано виявляється, що й так зване крайне ліве крило англійського робітничого руху стоїть на зовсім однаковій позіції з крайнім правим крилом. Визнаючи доказову силу аргументів на користь імеріялізму, Томас і Персель виступають як однодумці: Томас обороняє імеріялізм Великої Британії, а Персель обороняє імеріялізм Сов. Росії; але обидва вони оборонять його. І тому то ця книжка, видана в імени бри-

танських тред-юніонів, знаменувала б справжню трагедію, коли-б опріч Томаса та Перселя серед англійського робітничого руху не було відважних і чесних борців проти імперіялізму,—борців, які провадять боротьбу там, де її найтяжче провадити, власне у своїй власній державі, але які не можуть мовчати і тоді, коли імперіялістичні ідеї ввозяться як контрабанда окружним шляхом через Сов. Росію. Ми охоче передрукували-б тут увесь цей розділ, як жахливий приклад, бо кожен уступ цього розділу є оправданням імперіялізму. Але доводиться обмежитись лише наведенням де-яких цитат, котрі характеризують основні думки:

Більшість Грузинів за незалежність:

„Народ ніколи не забував, що в середні віки Грузія була незалежна, і хоч насильне прилучення до російської держави відбулось більше, як сто років тому, але Грузини продовжували боротись за свій повний суверенітет". (Стор. 217).

„Не підлягає сумніву, що меншевицький уряд стояв на політичній платформі, яка більше відповідала настроям цілої Грузії, ніж це є з нинішньою платформою большевицького уряду". (Стор. 208).

„Повстання (у вересні 1924 р.) користувалось, мабуть, співчуттям більшости Грузинів і було-б ними підтримане, як-би успішно закінчилось". (Стор. 211).

Перевага анексії: мир і добробут.

„Хоч делегація і не мала часу, щоб скласти докладні анкети, але вона в питанні про становище Грузії прийшла до висновку, що

для трудящих мас Грузії приєднання її до Сов. Союзу має різнородні позитивні сторони, а в тому числі забезпечення миру та добробуту. Гарантія, яка забезпечує „домініону" спокійне користування автономією, мало чим одріжняється від повного суверенітету. З погляду матеріяльного добробуту треба визнати, що перевага включення до Союзу є більшою, ніж негативні його сторони". (Стор. 213).

„Одже резюмуєм: утворення федерації та приєднання її до С. С. С. Р. для народів Закавказзя оказалось дуже благотворним. Політично воно поклало край згубним війнам між ними та дало їм захист проти інвазій та інтервенцій; економично воно забезпечило їм потрібний для їхнього існування обмін нафти та мінералів на хліб". (Стор. 207).

„Історія Грузії від часу її приєднання до С. С. С. Р. була порівнюючи мирна і щаслива". (Стор. 208).

„Хто знав становище краю раніше і бачив його тепер, той не може не признати, що матеріяльно він тепер розквітає, як ніколи за меншевицького уряду". (Стор. 210).

Негативні сторони приєднання: тільки де-які незручності.

„.... Дійсною причиною невдачи повстання у вересні 1924 р. було те, що в Грузії нема активного невдоволення совітською системою, а тільки відчувається де-які незручності (a certain discomfort) та існує антипатія до Росії". (Стор. 212).

„Та й зрештою інтереси робітників і селян Кавказу і всього світу вимагають, щоб Закавказька Федерація з а л и ш и л а с ь у с к л а д і С. С. С Р. та щоб Кавказ ніколи більше не був ареною конкуренційних мілітаристичних окупацій і расових воєн". (Стор. 217).

Хто коли-нибудь читав в офіційних синіх книгах міркування про долю британських колоній, той знає всі ці штучки і знає їх творців: тубольці, мовляв, у переважаючій своїй більшості до такої мірі тупі й безглузді, що вперто боронять свою незалежність; але імперіялістичне правительство все ж таки не перестає виконувати велике діло християнської любови до ближнього. Воно нещасним тубольцям „забезпечує мир та добробут"; воно дає їм „захист проти інвазій та інтервенцій"; воно утворює справжній „матеріяльний добробут" в краю. Воно не жалує нічого для користи тубольців, а через це цілком, мовляв, справедливим було-б, щоб і тубольці зі свого боку також зносили покірно „деякі незручності" та вчились приглушувати в собі „антипатію" до чужинців, бо ж зрештою інтереси не тільки тубольців, але й всього людства вимагають, щоб „анексія була задаржана".

Ми не будемо згадувати тут про все те, через що цей розділ книги є страшною ганьбою для робітничого руху; але неможна обминути одного пункту. Найбільш ганебним із усього того, що сталось під час вересневого повстання в Грузії, було навіть не те, що большевики взагалі масово розстрілювали людей, але те, що вони р о з с т р і л я л и з а л о ж н и к і в, які сиділи по в'язницях уже задовго перед початком повстання і через те н е м о г л и мати до нього жадного відношення. Тифліські большевицькі га-

зети з офіційними звідомленнями про ці розстріли були вже в оригіналах у Лондоні за кілька тижнів перед відїздом делегації. Була й тифліська большевицька „Рабочая Правда“ від 11 вересня 1924 р., в якій була надрукована просто неймовірна промова большевицького проводаря Кахіяні, котрий знущався з меншевиків за те, що вони „згідно з демократичними принціпами не покарали на смерть ні одного із наших (ц. т. большевицьких) товаришів, хоч ми їх самих розстрілювали сотками, в тому числі і членів їхнього Центрального Комітету“. Ця промова відома була в Лондоні. „Daily Herald“ надрукував відповідне її місце 6 жовтня 1924 р. А що ж пишуть автори звіту про пей найогидніший епізод із грузинського повстання?

„Замішанина, яку спричинило повстання, була незначна, але непропорційно-велика була втрата життя людей. Розстріл меншевиками 18 заложників розлютив большевиків. Найжахливіщі події відбулись в ці дні партизанської війни по глухих селищах; там війна була жорстока, як і взагалі в цих місцях. Неможливо точно обрахувати число тих, що загинули, але цифра в 3000, мабуть, є близькою до дійсної“ (стор. 211).

Большевики розстріляли заложників; вони офіційно опубліковали про це з метою застрашування, але „об'єктивність“ англійських фахівців примушує їх ані словом не згадати у своїх „результатах“ про замордування заложників большевиками і, навпаки, записати на кошт меншевиків те, що в дійсності доконали большевики. Це фальшування — найбільше досягнення оцього ганебного документу!

Англійський експерт перекручує факти, щоб досягти зрозуміння для бідних большевиків, кот-

рих ганебний факт замордування заложників мусів „розлютити". Він має рацію. Замордування заложників лютить кожну культурну людину. Правда, коли ми вперше обурювались тим, що Габсбурські кати під час війни мордували заложників із сербського населення, то ми і не підозрівали, що десять років пізніше нам знов доведеться почути про подібну ж ганебність і що ми ще більше будем нею вражені, бо вона твориться вже не в імени абсолютного монарха, а фальшиво прикривається іменем пролетаріяту!

Виправдання реакції.

Автори книжки дуже зручно роблять не один раз порівнання з часами царизму. Коли доводиться говорити про політичні утиски в С. С. С. Р., вони згадують про те, як було за часів царизму, і доказують, що й тепер не гірше. Напр. про свої одвідини знаменитого Зимового Палацу в Ленінграді вони оповідають так: „Ми одвідали місце побоєвища кривавої неділі (9 січня 1905 р.), увійшли до середини (палацу) і зайшли до кімнат, де був даний наказ вищити людей, які не просили нічого більшого, як тільки одного визнання політичних прав. Чи треба говорити про те, яке почуття ненависти до старого самодержавного режиму опанувало нас!" (стор. XXII). Репродукція Гапонового походу до Зимового Палацу поміщена як перша ілюстрація до звіту.

Хоч і як втішним є сам факт, що принаймні в історичній перспективі автори звіту відчувають ненависть до деспотизму та утисків, але неможна не висловити жалю з приводу того, що вони не звертають своєї уваги на ті країни, які ще й тепер стогнуть під владою реакційного деспотизму та гніту. Бо-ж справді, звіт дає дуже цінну підтримку не тільки імперіялістичному капіта-

лізмові, але й Мусоліні, Горті та всій фашистській реакції. Звіт, який так легко примиряється з усіма формами політичної безправности; як довготревалого стану; який цинічно заявляє, що ця „правительственa система може зберегти свою життєвість і без звичайного стимулу офіційної опозиції (стор. 13); який запевняє, що систему цю „ніяк неможна назвати недемократичною в найширшому розумінні цього слова"; який не знаходить ні одного слова заперечення проти політичної неволі; — такий звіт, розуміється, блискуче можна використати для аргументації на користь контр-революції.

Ми не будем задержуватись над докладнішою характеристикою відношення делегації до політичних в'язнів Їй зовсім не імпонують „жалісні балачки (sobstuff) про в'язниці". (Стор. 210). Сконстатуємо одно тільки: делегація взагалі не цікавилась цією найсеріознішою проблемою; вона не нав'язала стосунків ні з одним із тих в'язнів, які сидять у в'язницях тільки за те, що відважились висловити инші думки, ніж це приписано диктаторами. Членів делегації водили тільки до Бутирської в'язниці „до найнебезпечнійших ворогів нинішнього уряду", — соціялістів-революціонерів, які свого часу засуджені були на смертну кару, але потім були помилувані в момент, коли мали розпочатись переговори большевиків з англійським робітничим урядом. Делегати докладно балакали з ними та прохали, щоб їм дозволено було одержувати закордонні робітничі газети, „але делегація не вважала за можливе за даних умов брати на себе серіозну відповідальність та домогатись увільнення таких непримиримих (irreconciliables) людей" (стор. 16). Володарі С. С. С. Р. мають тепер висновок цивілізованих Англійців, що держати „непримиримих" замкненими навіть після скінчення терміну кари, встановленого судом, — річ цілком нормальна. Горті та Мусоліні затямлять собі

цей вираз „непримиримі" та вже по-своєму скористаються ним при всяких вимогах амнестії!

Не будем переказувати всі окремі місця звіту, які можуть придатись реакції; наведем тільки ще один приклад:

Як ми вже довідались із одної наведеної вгорі цитати, на всьому просторі С. С. С. Р. вибори відбуваються через „піднесення рук". На оборону цього порядку голосування звіт наводить таке знамените пояснення: „очевидно через те, що нема жадної можливости економічно тиснути на виборців, умови виборів у С. С. С. Р. є такі, що в тайному подаванні голосів нема ніякої потреби". (Стор. 10).

Отож власне! Звідки, справді, візьметься у когось в С. С. С. Р. потреба тайного голосування? Можливости економічно натискувати нема,— так про що ж тут балакати?! Цілком певно, що нашому „мандрівникові по С. С. С. Р." дійсно балакати нема про що! Ми ж бо вже знаєм, що факт диктатури він „прийняв до відома" ще перед тим, як почав досліджувати; всій його методі дослідження протирічила-б спроба заняти „політичною філософією" та задуматись над тим, чи не є в кінці кінців д ж е р е л о м т и с н е н н я сама д и к т а т у р а. Тільки одного якось разу, в Грузії, „мандрівник" починає навіть де що ніби-то розуміти і вважає, що при голосуванні способом піднесення рук „без сумніву не останню роль грає страх перед иншою нацією та пануючою класою, а головно перед чекою". (Стор. 214). Але він негайно себе заспокоює тим, що „коли-б вибори були тільки порожнім фарсом, то трудно було-б зрозуміти, через що таке велике число виборців бере в них участь". (Стор. 214). Але й тут для „мандрівника" закритий шлях до глибшого дослідження питання про те, чи нема певного рода звязку між диктатурою та

участю у виборах, бо це знов же таки область „політичної філософії". Одже тільки і залишається один „результат"—проти голосування через піднесення рук висловлюватись, мовляв, не доводиться.

Як же-ж задоволений буде граф Бетлен своїми англійськими союзниками! В Угорщині нема ні одної людини, яка не розуміла-б, що ціла система Горті лясне в той самий день, коли вдасться перевести вибори т а й н и м г о л о с у в а н н я м. Але хіба цей „мандрівник по С. С. С. Р." знає що-нибудь про боротьбу народів проти політичного утиску? Хіба він що знає про те, скільки з'усиль приклав пролетаріят у боротьбі за т а й н е голосування, особливо-ж у тих країнах, де панувало феодальне дворянство? Коли-б він брав у тій боротьбі хоч найменшу участь, то соромився-б з такою легковажністю боронити одверте голосування, а тим самим наносити з-заду удар пролетаріятові кожної країни, де панує білий терор.

Але історію держав континенту він знає так-же мало, як і історію робітничого руху своєї батьківщини.

Англійська робітнича класа мала ту перевагу, що більшу частину політичних свобод вона одержала вже як готовий дар, приготований буржуазною революцією. Та хоч як мало усвідомлює вона собі тепер все величезне значіння боротьби за політичну свободу, але й на початку її власної історії ця боротьба ще провадилась з найбільшим завзяттям.

Англійський робітник 30-х років мин. століття болюче відчував б р а к в л а с н о ї с в о є ї п р е с и. Тоді він не мав її не через те, що її забороняли, або була цензура чи диктатура, а тільки через одну, здавалось-би, зовсім невинну, особливість тодішньої фінансової політики: існу-

вав гербовий податок на газети. Початок робітничого руху в Англії відзначився найзавзятішою боротьбою на протязі пяти років (1830-1835) „за утворення незалежної преси". Головним діячем у цій боротьбі був О'Бріен, який видав першу англійську робітничу газету під назвою „Poor Man's Guardian" („Сторож бідного люду"), не оплачуючи гербового податку „проти закону, щоб випробувати силу права, протиставленого насильству".*)

Під час цієї кампанії в Лондоні відбулись 12 лютого 1834 р. робітничі збори, на котрих була ухвалена „Хартія прав людини", яку склав Бронтер О'Бріен. Пятий із 17 пунктів Хартії був формульований так: „Всебічна й необмежена свобода висловлення думок". Скоро після цього навкруги цього домагання свободи висловлення думок розпочалась практична боротьба. В ті роки англійським робітникам доводилось боротись не тільки за пресу, але й за право зібрань. Під час цієї боротьби робітників їх лідер Вільям Ловет 6 серпня 1839 р. засуджений був на

*) Докладніше про це написано в книзі Германа Шлютера „Рух чартистів". Нью-Йорк. 1916р. В цій книзі пишеться між иншим: „Лондонські робітники основували союзи, улаштовували демонстрації, зібрання, складали петиції до парламенту з домаганням скасування газетного податку. Число засуджених в цій боротьбі проти газетного податку було велике. Заснований був „фонд жертв" (victim fund), який складався із щотижневих одчислень. Із цього фонду виплачувались штрафи та давалась допомога засудженим. Гетерингтон два рази був засуджений до в'язниці на 6 місяців і один раз на рік; поліція гонилась за ним по цілому краю, так що він змушений був жити цілий рік під чужим іменем. Вільям Карпентер одсидів 6 місяців, Джемс Ватсон—2 рази по 6 місяців. Часто конфісковували газети і папір. Переслідування були марні. Відважні борці за дешеву пресу були непереможні, і в кінці кінців уряд змушений був поступитись: в 1836 р. газетний податок зменшено з 4 до 1 пенса, а кілька років пізніше його зовсім скасовано" (стор. 63-64).

1 рік ув'язнення. В своїй промові перед судом присяжних у Варвиці він гостро критикував усі спроби „під будь яким претекстом обмежувати право міліонів людей вільно висловлювати свої думки на зборах". Основою величнього руху чартистів була боротьба за виборче право. Із 6 пунктів хартії 1838 р., яка дала назву славнозвісному рухові робітників [хартія—англ. charter; звідси—чартист, ц. т. сторонник хартії—Пер.] в в четвертому пункті написано було: „Тайні вибори записками". Лише 34 роки пізніше після упертої боротьби це домагання було в Англії здійснено.

Більше як півстоліття англійським робітникам уже не доводилось провадити серіозної боротьби за політичну свободу. Про багатьох із них можна сказати словами поета: „Хто тебе ніколи не втрачував, той і не оцінить тебе". Часто вони навіть уявити собі не можуть, що політична свобода в реакційних країнах—і, на жаль, в сучасному С. С. С. Р. так само, як і за царизму—все ще дуже далека навіть од того рівня, від якого англійські робітники почали свою боротьбу 95 років тому назад. І через це цілком натурально, що більш солідарними з колишніми чартистами почувають себе „тубольці" инших країн, ніж сучасні англійські пролетарі. Робітники тих країн, де нема політичної свободи, знають добре, що досягнення соціялістичного устрою ставить перед ними беспосереднє більш широкі завдання, ніж звичайне досягнення політичної свободи. Але разом з тим вони розуміють, що всюди, де ще панує політичний гніт, іти до соціялізму можна тільки під тим самим бойовим гаслом, яке лунало в 40-х роках минулого століття по всіх містах Великої Британії: „Хартії, повної хартії і нічого окрім хартії!"

Обидва найважніші з політичного погляду „висновки" звіту наповнені похвалою на адресу установ С. С. С. Р.

В „загальних висновках" першої глави говориться:

„Одже думка делегації є така, що совітська урядова система та її конструкція конституційних і громадянських прав ні в якому разі не є недемократичною в найширшому розумінні цього слова; вона в багатьох випадках дає окремій особі більш реальний і більш розумний спосіб участи в громадських справах, ніж це є при парламентаризмі та панування партій. В инших випадках ця участь строго обмежена. Але все-ж таки ця система, яка ще й досі знаходиться під пильним контролем її творців, має мовчазне признання з боку совітських виборців... При цій конструкції існують такі самі,—а може ще й більші—можливости, як і при всякій иншій системі, щодо народнього правительства, політичного миру та соціяльного прогресу". (Стор. 17).

Так само й у загальних підсумках, підписаних всіма членами делегації, (стор. 171) робиться такий висновок:

„Хоч урядова машина (С. С. С. Р.) грунтовно ріжниться від машини инших держав, але працює вона, видимо, добре; утворений нею уряд не тільки в усіх відношеннях кращий за всякий иншій уряд, що коли-нибудь був у Росії, але й виконував та виконує таку працю, яка була й є не під силу для инших навіть старіших державних систем. Під впливом цих благот-

ворних результатів уже всі, за винятком хіба незначної меншости, примирились з цією системою і з охотою відмовились од прав на опозицію, які мають велике значіння для політичної свободи в инших державах. Ця система не викликає жадного спротивлення почасти через те, що ці права при совітській системі компенсовані иншими правами, які мають більшу цінність, почасти ж через те, що за останній час помічається постійна тенденція до їх відновлення".

Що політичні права можна компенсувати „иншими правами, які мають більшу цінність", це є давно знана крутня „освіченого" абсолютизму. Політична свобода доповнюється соціяльним визволенням, але ніколи політичну свободу не може „компенсувати" соціяльний прогрес.

До всіх отих міркувань про компенсацію відсутности політичної свободи „правами, які мають більшу цінність"; про „більш реальний і більш розумний спосіб участи в громадських справах", ніж це є в парламентарних державах; про „може ще й більші можливості... щодо народнього правительства, політичного миру та соціяльного прогресу",—до всіх отих міркувань зовсім не пасує вступ книжки, де пишеться так:

„Британська делегація не хоче виступати в ролі оборонця принціпів та практики російського комунізму; але ще менше вона хоче пропагувати прикладання їх у Великій Британії.."

„Метою цього звіту є, насамперед, переконати британських виборців у тому, що російська революція в жадному звязку не стоїть з британською еволюцією". (Стор. 1)

Протиріччя між вступом та кінцем звіту цілком явне. Пояснити це можна двома способами. Або вступ написаний несеріозно та призначений для заспокоєння читача з метою довести його непомітно до „висновків", що порядки С. С. С. Р. є кращі за англійські порядки; або-ж вступ написано щиро, а в такому разі кінець книжки свідчить про те, що прикладається д в а м і р и л а; одно для британців, друге для тубольців. Для останніх система С. С. С. Р. є, мовляв, зовсім придатна, але що-до Великої Британії, то про неї не може бути мови.

В дійсності-ж звіт це справді блискучий твір большевицьких режисерів. Уся балаканина про „результати" призначена для наївної англійської публіки; аранжери-ж із числа російських большевиків прекрасно знають, що справа зовсім не в тому, а де, в чому іншому. Не „російські результати" мають виправдати большевизм у Великій Британії, а якраз навпаки: участь Великої Британії у світовій революції має виправдати російський експеримент. З „результатами" в самому тільки С. С. С. Р. большевики морально не могли-б існувати. Їм потрібна ідеологія, котра всі ганебності, що творились та ще й тепер творяться в С. С. С Р., виправдувала-б тим, що вони необхідні для світової революції. А через це власне, хоч звіт і не має найменшого значіння для вивчення того, що с п р а в д і діється в С. С. С. Р., але він є прекрасною зброєю в руках большевиків для їхньої роботи в Англії.

Хто хоче довідатись, про що в дійсності мріють большевики, тому слід прочитати Зінов'єва *) про єдність міжнароднього проф. руху, виголошену ним в липні 1924 р., в якій він, твердо переконаний, що цілий світ складається із анальфабетів, з властивою йому безпардонністю накреслює свої плани:

*) Гр. Зиновьев. К единству международного профдвижения.

„В Англії ми спостерігаєм тепер початок нової доби робітничого руху. Ми ще точно не можем сказати, звідки прийде масова комуністична партія в Англії: чи прийде вона тільки дверима Стюарта, Мак-Мануса, чи може й иншими якими-сь дверима. Дуже можливо, товариші, що масова комуністична партія може з'явитись ще хоч з одних дверей. На це треба вважати.

Те, що тепер відбувається в Англії, має що найменше таке саме історичне значіння, як те, що відбувається в инших державах Европи. Що-ж є нового? Це-те, що Амстердамський Інтернаціонал починає розвалюватись; що всередині англійського робітничого руху почався дуже поважний процес. Я не роблю собі ілюзій. Я, розуміється, певний, що англійські ліві, звичайно, не є революціонери, що тимчасом вони не кращі за „лівих" соціал-демократів. Але вже сама їх поява є поважною подією. Це ми повинні зрозуміти, бо инакше ми не створимо в Англії масового пролетарського руху, а тим більше не викличем там пролетарської революції"

Нема більшого противенства, як між московськими господарями та їх англійськими гістьми; між Росіянами, які в нескінчених дискусіях докопуються до глибини всіх проблем, і Англійцями, які не вдаються у „політичну філософію", а відразу виставляють свої „результати". І подібно до того, як Англійці зневажливо дивляться на „теорію" Росіян, так само й Росіяне зневажливо ставляться до „практичности" Англійців. Але щодо цієї подорожі та цього звіту, то тут Росіяне (а, може, члени якої-сь більш спритної нації? — Пер.) показали свою перевагу не тільки в теорії, але й на практичних вислідах. Делегати проф. союзів опинились у становищі не дієвих особ, а несвідомих маріонеток.

Англійці прибули до С. С. С. Р. з власними своїми проблемами. Вони прибули під враженням скаженного походу наклепництва, яким рушила проти них англійська буржуазія під час останніх виборів. Все, що нам уже було відоме із довголітнього досвіду щодо наклепництва, — соціялізм це є, мовляв, загибель культури, він заводить спільність жінок та нищить релігію, — одним словом, увесь той ідіотизм, який на протязі десятків років грав ролю у виборчих боях на континенті, упав під час останніх виборів на англійську партію, бо тоді вперше її серіозно стали ототожнювати з соціялізмом. І всі ці наклепи допасовували до С. С. С. Р, де, мовляв, „соціялізм є довершений". Бо ж політична боротьба розгорнулась якраз навколо англо-совітського договору, навколо того питання, якого позитивного рішення домагались соціялісти всіх країн, — власне, що інші держави повинні визнати С. С. С Р. та що вони не мають права відмовляти большевицькому С. С. С. Р. того, що охоче давали царській Росії. *)

Цим власне і пояснюється те, що автори звіту постійно покликуються на свої спостереження з метою ствердити, що предмети мистецтва революцією не знищені, що релігія вільна так само, як і в Англії, та

*) На жаль в питанні про визнання de jure С. С. С.Р. соціялісти також не уникли прикладання принципу „двох мірил". Не підлягає сумніву, що коли-б царська Росія загарбала якусь чужу країну чи мілітарно її окупувала, напевне можна сказати, що всі соціялісти однодушно запротестували-б проти того, а не домагались-би санкціонування подібного пролву царського імперіялізму. Коли-ж большевики збройно окупували Україну, Білорусь та ин, то проти червоного імперіялізму не тільки не почулось протестів з боку соціялістів, але пізніше вони домагались визнання ц і л о г о С. С. С. Р. без жадних гарантій права націй на вільне самоозначення. Де-що инакше поставились европейскі соціялісти до окупації Грузії, але все-ж таки не поставили умовою визнання С. С. С. Р. попереднє увільнення її від окупації російським військом. — Перекл.

що спільність жінок не перевищує міри, звичайної для всіх християнсько-капіталістичних держав.

Зрештою, в поведінці англійських делегатів виявляється у примітивній формі той великий історичний факт, що англійські робітники починають серіозно думати про здійснення соціялізму. „Теорія" для них є річчю чужою; ось там, у С. С. С. Р, вони на власні очи бачили живих людей, котрі запевнюють, що їхній економічний лад побудований на принципі: „хто не працює — той не їсть" Одже це відкриття соціялізму в С. С. С. С. практичним Англійцям представляється вже „результатом". Але вся протилежність континентального робітничого руху і руху англійського полягає в тому, що вони говорять про цілком ріжні проблеми. Перед Англійцем большевизм поставив елементарне питання: чи соціялізм має право на існування, чи не має? Континентальний соціяліст цю проблему вже давно рішив; для нього на основі його теоретичних переконань здійснення соціялізму не підлягає сумніву. Перед ним стоїть уже питання вищого порядку: чи є большевизм правильним шляхом до соціялізму. Для англійця, який починає цікавитись питанням про правильний шлях тільки тоді, коли вже зовсім налагодився в дорогу, увесь російський експеримент зовсім не є питанням тільки про шлях, — хоч правда, для Великої Британії він цей шлях категорично відкидає. Про те, що-б могло означати „панування пролетаріяту" в Англії, значно більше говорить йому блискучий парад кавалерії Буденого, „шефом котрої є голова ВЦСПС," ніж Маркс та вся соціялістична теорія *)

Нахил англійських робітників до соціялізму був і є тою серіозною базою, на якій основується-

*) Варто прочитати описання цього параду (стор. XI), улаштованого для делегатів у першу неділю перебування їх в С. С. С. Р.

ся вся наша певність в остаточній перемозі. Го-
ловною хибою Ленінової історичної перспективи
було нерозуміння ним того, що такий нахил не
може статись в Англії в часи імперіялістичного
захоплення перемогою, що мусять минути ще
роки поки це стане можливим. Тепер Зінов'єв
бачить, що наближається вже те, чого ми всі
сподівались; одже він думає, що йому вдасться
використати цей нахил для своїх цілей. Але, як-
що Ленін помилявся щодо т е м п у, то Зінов'єв
помиляється щодо м е т о д і в, придатних для
Англії. Російському мужикові можна було нака-
нути ярмо диктатури; але коли-б таку спробу
серіозно зроблено було в Англії, то це викли-
кало-б страшне обурення й огиду, і всі ті Ан-
глійці, які так легко миряться сьогодня зі ска-
суванням свободи для инших народів. були-б у
перших рядах борців за свою свободу.

Як всюди, так і в Англії, Зінов'єв може під-
готовляти тільки поразки у визвольному русі
пролетаріяту. Большевицькі інтриги можуть де-
що перешкодити та загальмувати цей визволь-
ний рух, але надовго затримати його вони не
зможуть. Соціялізм іде в Англії, але він перемо-
же під прапором демократії.

З цього погляду і сам звіт є покажчиком на-
дії пролетаріяту на майбутнє, яко симптом на-
родження серед англійських робітників інтересу
до соціялізму. Звичайно, симптоматичним явля-
ється не те, що сказано в звіті словами, а ті
тенденції, які породили саме його написання і
які сильно захоплюють англійські робітничі маси.

У звіті виявилась у повній мірі „витворена
англійським емпіризмом обмежена метода думан-
ня", як назвав її Е н ґ е л ь с. Англієць бачить
тільки свою „точечку", котра його в даний мо-
мент якраз цікавить, і більше він рішучо нічо-
го не бачить. Захоплений тим, що відкрив соці-

ялізм, він зовсім не помічає того, що безкритично вихваляючи все „російське", він зраджує всі старі здобутки робітничого руху. Він бачить тільки свою власну справу — необхідність здійснити в Англії соціяльне визволення — і ні на один момент не задумується над тим, що н е о б х і д н у п е р е д у м о в у для здійснення соціялізму, — власне політичне визволення, яке для нього особисто є безсумнівною цінністю, — в инших країнах доводиться ще здобувати або принаймні вперто обороняти.

Якщо соціялісти инших країн не зможуть зрозуміти, чому в цьому звіті нема навіть натяку на зрозуміння їхніх страждань та їхньої боротьби; якщо вони злобитимуться на англійських професіоналістів за те, що ці кидають їм під ноги каміння; якщо ті переконані соціялісти, які страждають по вязницях та на засланні в С. С. С. Р, почують себе зневаженими й ображеними, будучи свідомі того, що вони чесно й правильніше, ніж большевики, служать справі соціяльної революції; якщо вони стоятимуть перед небезпекою втратити навіть віру в міжнародню солідарність пролетаріяту, бо почувають, що їх покинули делегати найстарішого професійного руху, на якого об'єктивність вони сподівались; — тоді нехай всі вони пригадають собі, що висока ступінь розвитку продукції в Англії до цього часу тільки в квантитативному відношенні виявлялась у широкому робітничому рухові, але кваліятативно вона ніколи не виявлялась у відповідно-високому розвитку пролетарської ідеології. Більше того: англійський робітничий рух у певному розумінні все стояв на нижчому ступні розвитку, ніж рух инших країн.

Приймаючи це до уваги, до делегатів британських проф. союзів слід прикласти старі, але невмируші слова: простіть їм, бо не відають, що творять!

Важніщі друкарські хиби.

Стор.	Рядок зг.	Рядок зн.	Надруковано:	Повинно бути:
2	—	2	гичну	тичну
3	19	—	чкс	час
4	—	2	його	того
9	1	—	відзначєтся	відзначається
9	3	—	виявляєтся	виявляється
9	8	—	уклодли	укладали
9	17	—	преділений	приділений
9	20	—	жал	жаль
9	—	15	біл-	біль-
9	—	14	шом	шим
9	—	12	стеноґраічно	стенографічно
9	—	9	служники	служника
10	2	—	чека	чеку
17	—	3	нача	начна
24	—	12	задаржана	задержана

БИБЛИОТЕКА
КОММУНИС[illegible]СКОЙ
АКАДЕМИИ.